

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv,
www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2016. gada 18. aprīlī Nr. 1-8/14

Saeimas Juridiskajai komisijai

Par likumprojektu “Grozījumi Krimināllikumā” (reģ. Nr. 514/Lp12)

Likumprojekta 5.pants paredz KL X nodaļu papildināt ar jaunu 95.¹ pantu, kas noteiks kriminālatbildību par nelikumīgu valsts noslēpuma iegūšanu, kas var radīt bažas par iespējamiem vārda brīvības pārkāpumiem.

Žurnālisti medijos ir pauduši pārdomas, ka šādi Krimināllikuma grozījumi aizskars preses brīvību, jo žurnālistam var draudēt kriminālatbildība tad, ja viņa rīcībā būs nonākusi informācija, par kuras glabāšanu viņš nav atbildīgs, tomēr šīs informācijas izpaušana īpašos gadījumos var būt ārkārtīgi nozīmīga sabiedrības interesēs.

Likumprojekta patreizējā redakcija:

95.¹ pants. Valsts noslēpuma nelikumīga iegūšana

(1) Par valsts noslēpuma tiešu nelikumīgu iegūšanu, ja šim nodarījumam nav spiegošanas pazīmju, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(2) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja tas saistīts ar valsts noslēpuma nolaupīšanu vai ja to izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.”

Tādējādi vēstījums par kriminālatbildības paredzēšanu gadījumos, kad žurnālists būs paudis sabiedrībai kādu noslepenotu, tomēr īpaši nozīmīgu ziņu, kuru būtu tiesīgs uzzināt ikviens sabiedrības pārstāvis, var radīt ne vienu vien pārpratumu par šo Krimināllikuma grozījumu mērķi un būtību.

“Valsts noslēpums ir informācija, kuras aizsardzība valstij jānodrošina visaugstākajā līmenī (...). Valsts noslēpuma nonākšana tādas personas rīcībā, kura nav

tiesīga pieklūt šim noslēpumam (valsts tai šo noslēpumu nav uzticējusi), var nodarīt kaitējumu valsts drošībai, ekonomiskajām vai politiskajām interesēm.”¹

Saskaņā ar likuma “Par valsts noslēpumu” 2.panta pirmo daļu “valsts noslēpums ir tāda militāra, politiska, ekonomiska, zinātniska, tehniska vai cita rakstura informācija, kura iekļauta Ministru kabineta apstiprinātā sarakstā un kuras nozaudēšana vai nelikumīga izpaušana var nodarīt kaitējumu valsts drošībai, ekonomiskajām vai politiskajām interesēm.” Valsts noslēpuma objekts var būt ne tikai dokuments, bet arī materiāls objekts, priekšmets, viela vai elektromagnētiskais lauks, kas ietver, uzglabā, uzkrāj vai atspoguļo informāciju, kura likumā noteiktajā kārtībā atzīta par valsts noslēpumu.

Valsts noslēpumi atkarībā no slepenības pakāpēm tiek iedalīti sevišķi slepenos, slepenos un konfidenciālos valsts noslēpumos.

Kā zināms, šobrīd kriminālatbildība ir paredzēta tikai par valsts noslēpuma nelikumīgu izpaušanu, bet nav paredzēta atbildība par valsts noslēpuma nelikumīgu iegūšanu.

Informācijas, kas ir īpaši svarīga valsts un sabiedrības drošības interesēm, klasificēšana ir ierasta prakse kā ES, NATO, tā arī EP dalībvalstīs. Nav šaubu, ka šādas informācijas nopludināšana var radīt milzīgu kaitējumu valsts drošībai, valsts iekšpolitiskajām un ārpolitiskajām interesēm. „Pastāv vienotība starp Eiropas Padomes dalībvalstīm par nepieciešamību pēc kriminālām sankcijām, lai novērstu atsevišķu konfidenciālas informācijas atklāšanu.”²

Eiropas Padomes Parlamentārās Asamblejas rezolūcijas Nr. 1551 (2007) ziņotājs Kristos Porgorides, veicot aptverošu analīzi par EP dalībvalstu likumdošanu attiecībā uz valsts noslēpumiem, norādījis, ka dažāda veida klasificētas informācijas atklāšana ir sodāma visās (EP) valstīs.³

Preses brīvībai un tiesībām uz vārda brīvību demokrātiskā sabiedrībā tiek piešķirtas ļoti plašas robežas, ietverot arī tādas idejas, kas nav sabiedrības vairākumam pieņemamas.⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības Konvencijas 10.pants „aizsargā ne tikai „informāciju” un „idejas”, kas tiek labvēlīgi uztvertas un netiek uzskatītas par aizvainojošām, jo ir sabiedrībai vienaldzīgas, bet arī tās, kas aizvaino, šokē vai satrauc sabiedrību vai jebkuru tās daļu. Šādas prasības uzliek plurālisms, tolerance un atvērtība pret uzskatiem, bez kuriem nav iedomājama demokrātiska sabiedrība.”⁵ Turklāt, vārda brīvība tiek īpaši aizsargāta gadījumos, kad tā ir izmantota publiskās vai politiskās debātes kontekstā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – arī ECT) vairākkārt norādījusi uz preses īpašo “sargsuņa” lomu demokrātiskā sabiedrībā, nodrošinot sabiedrību ar informāciju par sabiedrībai nozīmīgiem un aktuāliem jautājumiem.⁶

Žurnālistiem būtu jābūt brīvai pieejai dažādiem informācijas avotiem un viņiem jābūt tiesībām izmeklēt faktus, kas ir visas sabiedrības interesēs. Slepenībai

¹ Grozījumi Krimināllikumā Nr.111.9/3-24-12/16, 2016.gada 2.martā. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/30EDC058E283C869C2257F6A003B9620?OpenDocument> 21.lpp.

² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007.gada 10.decembra spriedums lietā Stoll pret Šveici, Nr. 69698/01, 155.punkts

³ EPPA rezolūcijas Nr. 1551 (2007) ziņotājs K. Porgorides. Pieejams:

<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17535&lang=en>

⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012.gada 24.jūlija spriedums lietā *Fáber pret Ungāriju*, Nr.40721/08, 34.punkts.

⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010.gada 22.aprīļa spriedums lietā *Fatullayev pret Azerbaidžānu*, Nr.40984/07, 86.punkts.

⁶ Skat., piem. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994.gada 23.septembra spriedums lietā *Jersild v. Dāniju*, Nr. 15890/89, 31.punkts.

sabiedrības un privātās lietās vajadzētu pastāvēt tikai izņēmuma gadījumos un tai būtu jābūt balstītai uz pietiekama pamata.⁷

Neraugoties uz vārda un preses brīvības īpašo lomu demokrātiskā sabiedrībā, tā nav absolūta un tā var tikt ierobežota. Šiem ierobežojumiem ir pakļauti arī žurnālisti. Saskaņā ar Starptautiskā pakta 19.panta trešo daļu vārda brīvību var ierobežot, lai *pasargātu citu cilvēku tiesības vai reputāciju, valsts drošību un sabiedrisko kārtību, kā arī sabiedrības veselību un tikumību*. Arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.pants kā leģitīmos mērķus vārda brīvības ierobežošanai norāda *valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai tikumību, aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu vai lai nodrošinātu tiesas varu un objektivitāti.*”

ECT norāda, ka visas personas, ieskaitot žurnālistus, kas īsteno savas tiesības uz vārda un izteiksmes brīvību, uzņemas pienākumus un atbildību, kuras apjoms atkarīgs no situācijas.⁸

Satversmes 100.pants garantē ikvienam tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Vienlaikus Satversmes 116.pants paredz, ka vārda brīvību var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, *lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību*. Satversmes tiesas judikatūrā ir noteikts, ka valsts var noteikt vārda brīvības un citu brīvību ierobežojumus gadījumos, kad personas tiesības uz vārda brīvību rada nepārprotamus un tiešus draudus sabiedrībai.⁹

Likumprojekta pants tiek iekļauts nodaļā “Noziegumi pret valsti.” Aizskartās intereses ir visas sabiedrības un valsts intereses. Valsts noslēpumam ir jābūt īpaši aizsargātam, tādējādi saprotama nepieciešamība krimināli sodīt darbības par tiešu (no avota) valsts noslēpuma iegūšanu.

Ar nelikumīgu iegūšanu jāsaprot jebkāda apzināta darbība valsts noslēpuma iegūšanai, zinot, ka iegūstamā informācija ir valsts noslēpums, kuram persona nedrīkst piekļūt, ja: 1) personai nav atbilstošas kategorijas speciālās atļaujas pieejai valsts noslēpumam vai nav Latvijas Republikas nacionālās drošības iestādes vienreizēja rakstveida atļauja pieejai klasificētai informācijai; 2) valsts noslēpums personai nav uzticēts sakarā ar dienestu vai darbu; vai 3) persona nav tiesīga iepazīties vai iegūt konkrēto valsts noslēpumu saturošo informāciju sakarā ar dienestu vai darbu¹⁰.

Vērts atzīmēt likumprojekta anotācijā iekļauto, ka pie kriminālatbildības nebūs saucamas personas, kurām valsts noslēpums kļuvis zināms vai citādi pieejams nejauši¹¹.

Būtiski uzsvērt, ka likuma “Par valsts noslēpumu” 5.pants liedz piešķirt valsts noslēpuma statusu un ierobežot pieejamību informācijai par stihiskām nelaimēm, dabas vai citām katastrofām, par vides, veselības aizsardzības, izglītības un kultūras

⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007.gada 10.decembra spriedums lietā Stoll pret Šveici, Nr. 69698/01, 24. punkts

⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007.gada 10.decembra spriedums lietā Stoll pret Šveici, Nr. 69698/01, 102.punkts

⁹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003.gada 5.jūnija spriedums lietā Nr. 2003-02-0106.

¹⁰ Grozījumi Krimināllikumā Nr.111.9/3-24-12/16, 2016.gada 2.martā. Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/30EDC058E283C869C2257F6A003B9620?OpenDocument>

¹¹ Grozījumi Krimināllikumā Nr.111.9/3-24-12/16, 2016.gada 2.martā. Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/30EDC058E283C869C2257F6A003B9620?OpenDocument>

stāvokli, par demogrāfisko situāciju. Tāpat arī ziņas par cilvēktiesību pārkāpumiem, par noziedzības līmeni, korupcijas gadījumiem, kā arī amatpersonu nelikumīgu rīcību nedrīkst būt valsts noslēpums. Valsts noslēpuma statusu aizliegts piešķirt arī informācijai par ekonomisko stāvokli valstī, budžeta izpildi, iedzīvotāju dzīves līmeni, par valsts un pašvaldību institūciju amatpersonām un darbiniekiem noteiktajām algas likmēm, privilēģijām, atvieglojumiem un garantijām, kā arī par valsts vadītāju veselības stāvokli.

Uzskaitītā informācija norāda uz balansa nepieciešamību starp leģitīmām valsts noslēpuma aizsardzības interesēm un pienākumu sniegt ziņas sabiedrībai, piem. par slēptiem kliezdošiem cilvēktiesību pārkāpumiem, ekonomisko stāvokli valstī, kā arī par daudzām citām īpaši nozīmīgām problēmām. Tomēr informācijas atklāšana pati par sevi nedrīkst būt pašmērķis, tās atklāšana jāveic labā ticībā saskaņā ar žurnālista ētikas principiem.

Lietā Stoll pret Šveici žurnālists saskaņā ar Šveices Kriminālkodeksa 293.pantu tika notiesāts ar naudas sodu par konfidenciālas informācijas atklāšanu. Šī informācija saturēja fragmentus no Šveices vēstnieka ASV nosūtītās vēstules jeb „stratēģijas dokumenta” darba grupas vadītājam, kurā viņš izteicās par ebreju organizācijām Šveicē. Runa bija par kompensāciju izmaksu ebrejiem par viņu zaudējumiem Otrā pasaules kara laikā. Vēstnieka izteicieni attiecībā uz ebreju organizācijām bija neglaimojoši. Šīs vēstules publicēšana laikrakstos izraisīja skandālu.

Lai noskaidrotu, vai līdzeklis (uzliktais sods) bija nepieciešams konkrētajā gadījumā, ECT vērtēja dažādus lietas aspektus: aizskartās intereses, lietas izskatīšana un izvērtējums nacionālajās tiesās, iesniedzēja uzvedība un uzliktā soda samērīgums.

ECT secināja, ka temats viennozīmīgi varēja radīt interesi sabiedrībā, tomēr triviālais veids, kādā žurnālists to izdarīja, drīzāk radīja iespaidu par vēlmi parādīt nelabvēlīgā gaismā šo vēstnieku. Raksts atstāja paralizējošu efektu uz Šveices ārpolitiku un uz konkurētā diplomāta karjeru. Žurnālists neļāva lasītājiem izdarīt pašiem savus secinājumus, bet gan fokusējās tikai uz vēstnieka personību. Tendenciozā valoda radīja iespaidu par vēstnieka anisemītikajiem izteikumiem. ECT pievienojās Šveices valdības viedoklim, ka raksta mērķis bija nevis lasītāju informēšana, bet gan nevajadzīga skandāla radīšana. Noslēgumā ECT secināja, ka nav pārkāpts Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.pants.

Vienlaikus ECT spriedumā Stoll pret Šveici minēja, ka žurnālista notiesāšana par konfidenciālas informācijas atklāšanu var atrunāt medijus no sabiedrībai svarīgu ziņu publicēšanas. Tādējādi prese vairs nevarētu spēlēt savu “sargsuņa” lomu.¹² Tas arī uzsvērts EPPA rezolūcijā 1551 (2007), akcentējot, ka dokumentu publikācijai ir jābūt pamatprincipam, savukārt dokumentu klasifikācijai – izņēmumam.

Tā kā žurnālisti saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.pantu ziņo par sabiedrībai aktuāliem jautājumiem, svarīgi, ka viņi darbojas labā ticībā, uz akurātas faktiskās bāzes un sniedz uzticamu un precīzu informāciju saskaņā ar žurnālistu ētikas principiem. Tas ir īpaši būtiski, jo žurnālisti ne tikai sniedz informāciju, bet arī norāda uz veidu, kā to uztvert. Jāpatur arī prātā, ka saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.panta otro daļu ierobežojumi attiecībā uz presi un sabiedrību interesējošiem jautājumiem ir jātulko šauri.¹³

¹² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007.gada 10.decembra spriedums lietā Stoll pret Šveici, Nr. 69698/01, 24. punkts 110. punkts

¹³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007.gada 10.decembra spriedums lietā Stoll pret Šveici, Nr. 69698/01, 24. punkts 103., 104., 106. punkts

No iepriekšminētā secināms, ka gadījumos, kad valsts noslēpuma statusā būs iekļuvusi informācija par nopietniem cilvēktiesību pārkāpumiem, ekonomisko situāciju, iedzīvotāju dzīves līmeni (un citu informāciju, kas uzskaitīta likuma "Par valsts noslēpumu" 5.pantā) un šīs ziņas būs nonākušas mediju rīcībā, medijiem būs pat pienākums sniegt šīs ziņas sabiedrībai, ievērojot ECT paustās atziņas.

Noslēgumā jāmin, ka jau šobrīd Krimināllikuma 200.pants paredz atbildību par komercnoslēpuma iegūšanu un izpaušanu. Tādējādi nebūtu pieļaujama situācija, kad par valsts noslēpuma tiešu iegūšanu, kam jābūt visaugstākajā aizsardzības pakāpē, atbildība nav paredzēta.

Ar cieņu
tiesībsargs

J.Jansons